

ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΣΤΟ ΠΡΑΞ. 12,25

Υ Π Ο

ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Δρ. Θεολογίας

Ἡ 27η ἔκδοση τοῦ *Novum Testamentum Graece* (Deutsche Bibelgesellschaft 1993) ὅπως καὶ ἡ 4η ἔκδοση τοῦ *The Greek New Testament* (United Bible Societies 1993) ἀποτελοῦν τὶς πιδ ὀλοκληρωμένες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες στὸν χῶρο τῆς κριτικῆς ἐρεύνης τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Παρὰ ταῦτα, ὁμως, ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, μᾶς καθιστᾷ ἐπιφυλακτικούς καὶ μᾶς ἀναγκάζει, ἀκόμη καὶ αὐτὲς τὶς ἄκρως ἐπιστημονικὲς ἐργασίες, νὰ τὶς ὑποβάλλουμε σὲ ἕναν διαρκῆ ἔλεγχο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κοινῶς ἀποδεκτῶν κανόνων τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς συνεχοῦς ἐρεύνης καὶ τοῦ διαρκοῦς ἐλέγχου τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων εἶναι ἡ εὕρεση λανθασμένων παραλλαγῶν ποὺ τυχὸν παρεισέφεραν στὸ κείμενο καὶ ἡ ἀντικατάστασή τους ἀπὸ τὶς ὀρθὲς γραφές, οὕτως ὥστε οἱ ἐπόμενες κριτικὲς ἐκδόσεις νὰ πλησιάζουν περισσότερο τὸ πρωτότυπο κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν διαδικασία τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐλέγχου τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων, πιθανῶς κάποιες γραφές ποὺ ἔχουν υἱοθετηθεῖ ὡς ὀρθὲς νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἄλλες, ποὺ σήμερα ἔχουν τοποθετηθεῖ στὸν κριτικὸ μηχανισμό καὶ τὸ ἀντίστροφο. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅσο καὶ ἂν ἔχει γίνει μιὰ σωστή, ἀπὸ κάθε ἀποψη, ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τῶν δεδομένων, ὑπάρχουν γραφές ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξεταστοῦν καὶ νὰ ἐπανεκτιμηθεῖ ἡ ἀξία τους. Μιὰ τέτοια περίπτωση πιστεύουμε ὅτι ἀποτελεῖ καὶ ἡ γραφή τοῦ στίχου 12,25 τοῦ βιβλίου τῶν *Πράξεων*, ὅπου ἡ γραφή, ἡ ὁποία ἔχει υἱοθετηθεῖ ἀπὸ τὶς δύο προαναφερθεῖσες κριτικὲς ἐκδόσεις, δημιουργεῖ οὐσιαστικὸ πρόβλημα, προκαλώντας σύγχυση στὴν λογικὴ συνέχεια τῆς ἱστορικῆς διηγήσεως τοῦ κειμένου τῶν *Πράξεων*.

Τὸ πρόβλημα.

Συμφώνως πρὸς τὸ κείμενο τῶν *Πράξεων* 11,29-30, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος μετέφεραν τὸ προϊόν τοῦ ἐράνου τῶν χριστιανῶν τῆς

Ἄντιοχείας πρὸς τοὺς δοκιμαζομένους, ἀπὸ λιμό, ἀδελφοὺς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Ἀκριβῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ (Πράξ. 12,1-24) ὁ Λουκάς παρεμβάλλει τὴν διήγηση γιὰ τὸν διωγμὸ τοῦ Ἡρώδη Ἀγρίππα καὶ στὸ Πράξ. 12,25 συνεχίζει: «*Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Μάρκον*». Ἡ συγκεκριμένη ὁμως φράση καὶ ἰδίως ἡ γραφή «*εἰς Ἱερουσαλήμ*» προκαλεῖ ἀρεκτὰ προβλήματα. Συγκεκριμένα:

α) ἐφόσον ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος πῆγαν ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια στὰ Ἱεροσόλυμα, πῶς στὴν συνέχεια «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*»;

β) πῶς, ἀφοῦ ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*», στὸν ἀμέσως ἐπόμενο στίχο Πράξ. 13,1 αὐτοὶ βρῖσκονται στὴν Ἀντιόχεια;

γ) τὸ σπίτι τοῦ Μάρκου ἦταν στὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τὴ στιγμή πού δὲν ἔχει ἀναφερθεῖ κανένα ταξίδι τοῦ Μάρκου ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς ἐπιστρέφει «*εἰς Ἱερουσαλήμ*»;

Οἱ ἀνωτέρω ἐρωτήσεις ἀποδεικνύουν, πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, ὅτι ἡ γραφή «*εἰς Ἱερουσαλήμ*» προκαλεῖ γιὰ τὴν λογικὴ συνέχεια τῆς ἱστορικῆς διηγήσεως ἓνα ἐμφανέστατο πρόβλημα, γιὰ τὴν λύση τοῦ ὁποίου πρωταρχικῶς εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ καταφύγουμε στὴν μελέτη τῶν κωδίκων καὶ νὰ συμβουλευτοῦμε τὴν ἱστορικὴ παράδοση τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

Ἡ χειρόγραφη παράδοση.

Οἱ παραλλαγές πού παραδίδονται γιὰ τὴν πρὸς μελέτη γραφή τοῦ στίχου Πράξ. 12,25 ἔχουν τὴν ἀκόλουθη χειρόγραφη ὑποστήριξη:

ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ: S B H L P 81 1409 Byz sa^{ms} sy^{hmg}

ὑπέστρεψαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ: D E Ψ 36. 181.323. 307. 453. 610. 614. 1175. 1678. it^{ar,c,d,dem,gig,ph,ro} vg cop^{bo,meg}

ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλήμ: P⁷⁴ A 33. 945. 1739.2344 sa^{mss} eth

ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἀντιόχειαν: E 945 1175 1739 1891 ^{AD} it^{e,p,w} syr^P

Αὐτὸ πού διαπιστώνουμε ἀπὸ μιὰ πρώτη μελέτη τῶν παραλλαγῶν τῆς χειρογράφου παραδόσεως εἶναι ὅτι αὐτὲς ὄχι μόνο δὲν μᾶς ὀδηγοῦν οὐδὲ μιὰ λογικὴ ἐξήγηση τοῦ ὅλου προβλήματος, ἀλλὰ ἀντιθέτως τὸ περιπλέκουν. Καὶ τοῦτο διότι ἡ γραφή «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*», ἂν καὶ δὲν εἶναι αὐτὴ πού ταιριάζει νοηματικὰ στὴν διήγηση

1. Βλέπε σχετικῶς P. Parker, «Three Variant Readings in Luke- Acts», *Journal of Biblical Literature*, LXXXIII (1964), σ. 168.

τοῦ κειμένου, ἐν τούτοις ἔχει τὴν ὑποστήριξη τῶν σημαντικότερων καὶ ἀρχαιότερων χειρογράφων². Ἐπιπροσθέτως, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου σαφῶς θὰ πρέπει νὰ προτιμήσουμε τὴν γραφὴν «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» ὡς πιὸ δύσκολη γραφή, ἐνῶ ἡ εὐκόλη γραφὴ χωρίζεται σὲ δύο ἐκδοχὲς (ἀπὸ Ἱερουσαλήμ - ἐξ Ἱερουσαλήμ)³.

Μὲ τὸ περίπλοκο, ὅπως ἀποδεικνύεται, πρόβλημα τῆς συγκεκριμένης παραλλαγῆς ἔχουν κατὰ καιροὺς ἀσχοληθεῖ πολλοὶ εἰδικοί ἐπιστήμονες στὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἄς δοῦμε τίς λύσεις ποὺ αὐτοὶ πρότειναν κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐρεῦνης.

Ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος.

Πρῶτοι ἀπ' ὅλους, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀσχολήθηκαν διεξοδικῶς μὲ τὸ πρόβλημα ποὺ ἐμφανίζεται στὴν συγκεκριμένη θέση οἱ Westcott καὶ Hort, οἱ ὁποῖοι πολὺ σωστὰ παρατήρησαν ὅτι ἡ γραφὴ «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» ἂν καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολὺ σημαντικοὺς κώδικες, ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ σωστή, διότι ἡ πρόθεση «*εἰς*», νοηματικῶς, δὲν ταιριάζει μὲ τὸ ρῆμα «*ὑπέστρεψαν*» στὴν συγκεκριμένη θέση. Κατ' αὐτούς, πιθανότατα, πρόκειται γιὰ ἓνα ἀρχικὸ λάθος τὸ ὁποῖο στὴν συνέχεια πέρασε καὶ στοὺς ἄλλους μεγαλογράμματους κώδικες ἀντικαθιστώντας τὴν ἀρχικὴ γραφὴ «*ὑπέστρεψαν τὴν εἰς Ἱερουσαλήμ πληρώσαντες διακονίαν*», ἡ ὁποία ἀλλοιώθηκε μὲ τὴν παράλειψη τοῦ ἄρθρου κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀντιγραφῆς⁴.

Ἄλλοι ἐπιστήμονες πρότειναν περισσότερο ριζοσπαστικὲς λύσεις ὅπως τὴν πλήρη παράλειψη τῆς ὅλης φράσεως ἀπὸ τὸ κείμενο, θεωρώντας τὴν ὡς μεταγενέστερη ἐπεξηγηματικὴ παρεμβολή⁵, ἐνῶ ἄλλοι ὑπέθεσαν ὅτι οἱ παραλλαγὲς προέκυψαν ἀπὸ παρανόηση σημειώσεων ποὺ ὑπῆρχαν στὸ περιθώριον⁶. Στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας μελετώντας ὁ

2. Πρβλ. F. J. Foakes - Jackson, *The Acts of the Apostles*, London - New York 1931, σ. 168.

3. B. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, London - New York 1971, σ. 398.

4. Westcott - Hort, *Notes on Selected Readings*, σ. 94.

5. G. A. Simcox, «A Point in Pauline Chronology», *Journal of Theological Studies*, II (1900-01), σ. 586-590.

6. Πρβλ. H. Alford, *The Greek Testament*, London 1881, τόμος II, σ. 137. Ὁ Alford πιστεύει ὅτι ἡ ἐπεξηγηματικὴ γραφὴ «*εἰς Ἀντιόχειαν*», ποὺ ὑπῆρχε στὸ περιθώριον, ἀπὸ λάθος ἀντικατέστησε σὲ πρώτη φάση τὴν σωστὴ κατ' αὐτὸν γραφὴ «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*» καὶ στὴν ὁποία στὴν συνέχεια ἀντικαταστάθηκε ἐκ νέου ἡ λέξις «*Ἀντιόχεια*» ἀπὸ τὴν λέξις «*Ἱερουσαλήμ*», ἀφοῦ ὅμως ἡ γραφὴ διατήρησε τὴν πρόθεση «*εἰς*».

J. V. Bartlet την ίδια παραλλαγή, ενώ αρχικώς θεώρησε ως σωστή την γραφή «εἰς Ἱερουσαλήμ»⁷, στην συνέχεια άλλαξε γνώμη και ἐπιχειρηματολόγησε ὑπὲρ τῆς γραφῆς «ἀπὸ Ἱερουσαλήμ»⁸. Τὴν τελευταία αὐτὴ ἀποψη υἱοθέτησε καὶ ὁ F. F. Bruce, ὁ ὁποῖος μάλιστα ὑπεστήριξε ὅτι στὴν ἀρχικὴ γραφὴ πιθανότατα δὲν ὑπῆρχε καμμία πρόθεση⁹.

Βεβαίως δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι προσέγγισαν τὴν συγκεκριμένη γραφὴ μέσα ἀπὸ διαφορετικὴ προοπτικὴ, κάνοντας ποικίλες γραμματικὲς καὶ συντακτικὲς ὑποθέσεις στὴν προσπάθειά τους νὰ δώσουν λύση στὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ παράδοση τριῶν προθέσεων γιὰ τὴν ἴδια φράση. Ἄλλες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ὑποθέσεις ἦσαν ἀκραιῶς καὶ δὲν εἶχαν καμμία σχέση μετὰ τὴν νοηματικὴ συνέχεια καὶ τὴν γραμματολογικὴ συνάφεια τοῦ κειμένου¹⁰, ἐνῶ ἄλλες ἦσαν πιὸ λογικὲς καὶ δὲν ἀλλοίωναν οὔτε τὴν γραμματικὴ, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν συντακτικὴ μορφή τῆς φράσεως. Ὡς τέτοια μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὴν ἀποψη ἐκεῖνῃ ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι στὴν συγκεκριμένη φράση, μετὰ τὸ ρῆμα «ὑπέστρεψαν», πρέπει νὰ ὑπῆρχε κόμμα (,), ἐνῶ ἡ πρόθεση «εἰς» θὰ πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς τὸ ἑλληνιστικὸ ἰσοτίμο τῆς προθέσεως «ἐν», οὕτως ὥστε τὸ νόημα τῆς φράσεως νὰ εἶναι «ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος ἐπέστρεψαν (ἐννοεῖται στὴν Ἀντιόχεια), ἔχοντας ἐκπληρώσει τὴν διακονία στὴν Ἱερουσαλήμ»¹¹.

Τελικῶς, ἡ πρόθεση «εἰς», ἂν καὶ νοηματικῶς δὲν ταιριάζει στὴν συνέχεια τῆς διηγήσεως, λόγῳ τῆς ἰσχυρῆς ὑποστηρικτικῆς τῆς, ὑπερίσχυσε ἔναντι τῶν ἄλλων παραλλαγῶν¹². Ἡ προτίμηση αὐτὴ φαίνεται

7. J. V. Bartlet, «The Acts», *The Century Bible*, London 1901.

8. Τοῦ ἰδίου, «Notes on Acts XII, 25», *Journal of Theological Studies*, IV (1902-3), σ. 438-440.

9. F. F. Bruce, *The Acts of the Apostles. The Greek New Testament with Introduction and Commentary*, London 1951, σ. 252.

10. Βλέπε σχετικῶς C. D. Chambers, «On a Use of the Aorist Participle in Some Hellenistic Writers» *Journal of Theological Studies*, XXIV (1922), σ. 183-187. Πρὸβλ. καὶ W. F. Howard, «On the Futuristic Use of the Aorist Participle in Hellenistic» *Journal of Theological Studies*, XXIV (1922), σ. 403-406.

11. Μετὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴν ἀποψη αὐτὴ συμφωνοῦν οἱ: H. H. Went, *Die Apostelgeschichte*, 5te Auflage, Göttingen 1913, σ. 199. E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, 15 Auflage, Göttingen 1968, σ. 372. B. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, σ. 399-400. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὴν ἔρευνα πάνω στὸ συγκεκριμένο πρόβλημα ἀπὸ ἀπόψεως φιλολογικῆς καὶ κριτικῆς τοῦ κειμένου βλέπε J. Dupont, «La Mission de Paul a Jerusalem (Actes xii,25)», *Novum Testamentum*, I (1956), σ. 275-303.

12. Πρὸβλ. G. Schneider, «Die Apostelgeschichte», *Herder Theologisches Kommentar zum Neuen Testament*, 1982, σ. 109, 160.

όλοκάθαρα στην υιοθέτηση της παραλλαγής «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» τόσο ἀπὸ τὴν 27η ἐκδοση τοῦ «*Novum Testamentum Graece*», ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν 4η ἐκδοση τοῦ «*The Greek New Testament*». Τὴν ἀπάντηση γιὰ τὴν προτίμηση αὐτὴ δίνει ὁ Β. Metzger, μέλος τῶν ἐκδοτικῶν ἐπιτροπῶν καὶ τῶν δύο ἀνωτέρω ἐκδόσεων, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι υιοθετήθηκε ἡ παραλλαγή «*εἰς Ἱερουσαλήμ*» ἀκριβῶς γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι «*ἡ λιγότερο μὴ ἱκανοποιητικὴ λύση*»¹³, ἄποψη ποῦ εἶχε ἐκφράσει πολὺ νωρίτερα ὁ Κ. Lake¹⁴.

Ἡ παραλλαγή στὶς σημαντικότερες κριτικὲς ἐκδόσεις.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ δοῦμε ποιά ἡ θέση τῶν παραλλαγῶν τῆς γραφῆς στὶς σημαντικότερες ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ πῶς τὶς ἀντιμετώπισαν οἱ εἰδικοί στὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου ἐπιστήμονες.

Οἱ πρώτες κριτικὲς ἐκδόσεις, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, θεωροῦσαν ὡς αὐθεντικὴ τὴν γραφὴ «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*» καὶ αὐτὴ παρέθεταν στὸ κείμενο, καὶ ὄχι τὴν γραφὴ «*εἰς Ἱερουσαλήμ*»¹⁵. Πιθανῶς αὐτὸ συνέβαινε διότι οἱ κριτικοὶ ποῦ ἔκριναν τὴν αὐθεντικότητα τῶν γραφῶν, παρ' ὅτι σαφῶς ἐγνώριζαν τὴν ἰσχυρότερη ὑποστήριξη τῆς τελευταίας παραλλαγῆς, ἀποφάσισαν ὑπὲρ τῆς πρώτης δίνοντας περισσότερη σημασία στὰ ἐσωτερικὰ κριτήρια τῆς νοηματικῆς συνάφειας καὶ τῆς λογικῆς συνέχειας τῆς ἱστορικῆς διηγήσεως.

Πρώτη κριτικὴ ἐκδοση ὅπου ἡ παραλλαγή «*εἰς Ἱερουσαλήμ*» πήρε τὴν θέση τῆς ὄχι πλέον στὸν κριτικὸ μηχανισμό ἀλλὰ στὸ κείμενο ἦταν αὐτὴ τῶν Westcott καὶ Hort¹⁶, οἱ ὁποῖοι, ὅμως, δὲν παρέλειψαν νὰ ἐπισημάνουν ὅτι ἡ γραφὴ «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*» ἦταν, ἂν ὄχι καλύτερη, τουλάχιστον ἴσης ἀξίας.

Τὴν ἄποψη καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ θέση τῶν Tischendorf, Westcott, Hort καὶ Blass ἀκολούθησαν καὶ ὅλες οἱ κριτικὲς ἐκδόσεις ποῦ ἤρθαν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ στὶς ὁποῖες ἡ γραφὴ «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*» θεωρεῖτο ἱκανοποιητικότερη καὶ τὴν παρέθεταν στὸ κριτικὸ κείμενο. Ἐδῶ μποροῦμε χαρακτηριστικὰ

13. Β. Metzger, *μν. ἔργ.* σ. 400.

14. Κ. Lake, «The Practical Value of Textual Criticism, Illustrated from the Book of Acts», *Biblical World*, XIX (1902), σ. 366.

15. Βλέπε C. Tischendorf, *Novum Testamentum Graece*, Editio Octava Critica Maior, II, Lipsiae 1872. Πρβλ. F. Blass, *Acta Apostolorum*, Göttingen 1895.

16. Β. F. Westcott - F. Hort, *The New Testament in the Original Greek*, London 1895.

να αναφέρουμε τις κριτικές εκδόσεις των Alexander Souter¹⁷, Hermann von Soden¹⁸, Heinrich Joseph Vogel¹⁹, Augustin Merk²⁰, Jose Maria Bover²¹, όπως και την 25η έκδοση του Nestle/Aland - *Novum Testamentum Graece*.

Την θέση αυτή αναθεώρησαν μετά από μεγάλο προβληματισμό οι ειδικοί επί της κριτικής του κειμένου της Καινής Διαθήκης επιστήμονες, οι οποίοι μετείχαν στις εκδοτικές ομάδες τόσο της 26ης και 27ης έκδοσης του «*Novum Testamentum Graece*», όσο και της 4ης έκδοσης του «*The Greek New Testament*», όπως και ανωτέρω είδαμε²².

Τέλος οι εκδόσεις του κειμένου της Καινής Διαθήκης που γίνονται από την «*Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος*», ακολουθούν το παραδεδομένο κείμενο και υιοθετούν όλες την γραφή «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*».

Πιθανές λύσεις.

Ὑπὸ τὸ πρῶμα τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων καὶ μετὰ τὴν μελέτη τῶν παραλλαγῶν ποὺ διασώζει ἡ χειρόγραφη παράδοση στὴν συγκεκριμένη θέση τοῦ στίχου 12,25 τοῦ βιβλίου τῶν *Πράξεων* μπορούμε νὰ διατυπώσουμε τὴν ἄποψη, ὅτι ἐφόσον ἡ γραφὴ «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» δὲν εἶναι ἡ ἀρχική, τότε δὲν ἔχουμε ἄλλη λύση ἀπὸ τὸ νὰ υἱοθετήσουμε ὡς ἀρχική μίᾶ ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες δύο γραφές: α) «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἀντιόχειαν*» β) «*ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλήμ*» καὶ αὐτὸ διότι μόνο αὐτὲς οἱ δύο γραφές ταιριάζουν καὶ συμπληρώνουν μὲ λογικὸ τρόπο τὸ κενὸ μετὰ τῶν χωρίων 11,30 καὶ 13,1.

Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο λογικῶν λύσεων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τόσο τῶν δεδομένων τῆς χειρογράφου παραδόσεως, ὅσο καὶ τοῦ τρόπου ποὺ δημιουργοῦνται οἱ παραλλαγές τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, θὰ πρέπει σαφῶς νὰ προτιμήσουμε τὴν δευτέρη παραλλαγή καὶ νὰ ἀποκλείσουμε τὴν πρώτη. Πιὸ συγκεκριμένα, εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδεχθοῦμε ὅτι στὸ ἀρχικὸ κείμενο ὑπῆρχε ἡ γραφὴ «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἀντιόχειαν*» καὶ τοῦτο διότι αὐτὴ ἔχει ἐλάχιστη ἕως μηδαμινὴ ὑποστήριξη ἀπὸ τὴν χειρόγραφη παράδοση, ἐνῶ θεωροῦμε ὅτι ἦταν

17. A. Souter, *Novum Testamentum Graece*, Oxonii (Oxford) 1910.

18. H. F. von Soden, *Griechisches Neues Testament. Text mit kurzem Appar.*, Göttingen 1913.

19. H. J. Vogels, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Düsseldorf 1920.

20. A. Merk, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Rome 1933.

21. J. M. Bover, *Novi Testamenti Biblia Graeca et Latina*, Madrid 1943.

22. Βλέπε ἀνωτέρω παραπομπὴ 13.

πιδ εύκολη ή περίπτωση λάθους μεταφοράς ή αντιγραφής μιᾶς προθέσεως ἀπὸ τὴν λάθος ἀντιγραφή καὶ ἀντικατάσταση τόσο διαφορετικῶν λέξεων καὶ μάλιστα γνωστῶν καὶ χαρακτηριστικῶν γιὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη (Ἐντιόχεια - Ἱερουσαλήμ).

Κατόπιν τούτων καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι πιθανότατη ἀρχικὴ γραφή ἦταν ἡ γραφή «*ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλήμ*». Πῶς ὅμως φτάσαμε στὸ λάθος καὶ συγκεκριμένα στὴν γραφή «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*»;

Κατ' ἀρχάς, πιστεύουμε πὼς σπουδαῖο ρόλο στὴν δημιουργία τῆς λανθασμένης παραλλαγῆς ἔπαιξε ἡ ὑπαρξη τοῦ ρήματος «*ὑποστρέφειν*» στὴν συγκεκριμένη φράση, ὅσο καὶ οἱ προθέσεις οἱ ὁποῖες, συνήθως, τὸ συνοδεύουν σὲ ἄλλα χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Συγκεκριμένα τὸ ρῆμα «*ὑποστρέφειν*» ἅπαντὰ 38 φορὲς στὴν Καινὴ Διαθήκη ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 33 στὰ ἔργα τοῦ Λουκᾶ (22 φορὲς στὸ Εὐαγγέλιο καὶ 11 φορὲς στὶς Πράξεις). Αὐτὸ πὸ ἀξίζει νὰ τονίσουμε ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ Λουκᾶς σὲ 17 περιπτώσεις χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα ὑποστρέφειν μὲ τὴν πρόθεση εἰς (π.χ. «*ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ*», Λουκ. 1,56· «*ὑποστρέψαντες εἰς τὸν οἶκον*», Λουκ. 7,10 κ.α.)²³, ἐνῶ σὲ ἑννέα ἀπὸ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἀκολουθεῖ κάποιο τοπωνύμιο (Ἱεροσόλυμα, Λύστρα, Γαλιλαία)²⁴. Περισσότερο, ὅμως, ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐπισήμανση ὅτι ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιεῖ τὴν φράση «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» ἑπτὰ φορὲς, τρεῖς στὸ Εὐαγγέλιο²⁵ καὶ τέσσερις στὶς Πράξεις²⁶, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο πρὶν τὸν στίχο 12,25 καὶ συγκεκριμένα στοὺς στίχους 1,12 καὶ 8,25.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναφορὰ στὴν χρῆση τῆς φράσεως «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» στὰ κείμενα τοῦ Λουκᾶ μπορούμε νὰ καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ προβληματικὴ παραλλαγή τοῦ στίχου 12,25, πιθανότατα, νὰ ὀφείλεται σὲ λάθος τῆς μνήμης καὶ τῆς παρατηρητικότητος ἐνὸς γραφέως κατὰ τὴν διαδικασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν χειρογράφων τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

Ἐὰς μᾶς ἐπιτραπεῖ ἡ ἀνάλυση τῆς ἀνωτέρω ἀπόψεως. Ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιεῖ συχνὰ στὴν διήγηση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τόσο στὸ Εὐαγγέλιο, ὅσο καὶ στὶς Πράξεις, τὴν φράση «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*». Δύο μάλιστα φορὲς ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἡ ἴδια φράση πρὶν

23. Λουκ. 1,56. 2,39· 4,14. 7,10. 8,39. 11,24. 24,33· 52. Πράξ. 1,12. 8,25. 13,13· 34. 14,21. 21,6. 22,17. 23,32.

24. Λουκ. 2,45. 4,14. 24,32· 52. Πράξ. 1,12. 8,25. 13,13. 14,21. 22,17.

25. Λουκ. 2,45. 24,33· 52.

26. Πράξ. 1,12. 8,25. 13,13. 22,17.

τὸν στίχο 12,25 στὰ πρῶτα κεφάλαια τῶν *Πράξεων* (1,12· 8,25). Φτάνοντας ὁ ἀντιγραφεὺς στὸν στίχο 12,25 καὶ ἔχοντας στὴν μνήμη του τὴν συνήθη φράση τοῦ Λουκᾶ «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» τὴν ἔγραψε στὸ κείμενο ἄν καὶ πιθανότατα διάβασε τὴν σωστὴ φράση «*ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλήμ*». Ἔτσι, ἀπὸ μιὰ ἀβλεψία τοῦ ἀντιγραφέα, στὴν μνήμη τοῦ ὁποῖου εἶχε ἐντυπωθεῖ ἢ σὲ πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τὸν Λουκᾶ χρησιμοποιούμενη φράση «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» προέκυψε ἡ ἐσφαλμένη παραλλαγή.

Συμπεράσματα.

Δὲν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις ὅπου παραλλαγές στὸ κείμενο τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης δημιουργήθηκαν ἀπὸ λάθος τῆς μνήμης τῶν ἀντιγραφῶν καὶ ἀπὸ κακὴ ἐκτίμηση κατὰ τὴν διαδικασία τῆς ἀντιγραφῆς. Πιστεύουμε πὼς καὶ ἡ παραλλαγή τοῦ στίχου *Πράξ.* 12,25 προήλθε ἀπὸ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα κατὰ τὴν ἀντιγραφή. Τὸ λάθος αὐτό, πού πιθανότατα ἐγίνε κατὰ τὶς πρῶτες ἀντιγραφές τοῦ κειμένου τῶν *Πράξεων*, πέρασε καὶ στοὺς σημαντικούς γιὰ τὴν διαδικασία τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, μεγαλογράμματους κώδικες τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τετάρτου αἰῶνος, δίνοντας ἔτσι ἰσχυρὴ ὑποστήριξη στὴν κατὰ τὴν γνώμη μας λανθασμένη παραλλαγή «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*».

Τὸ πρόβλημα πού δημιουργοῦσε στὴν νοηματικὴ συνέχεια τῆς διηγήσεως τοῦ κειμένου ἡ λανθασμένη παραλλαγή, εἶχε διαπιστωθεῖ ἀπὸ πολὺ νωρίς, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ ὅτι ἀκόμη καὶ στὰ ποικίλα χειρόγραφα πού διασώζουν ἔργα καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, δὲν ὑπάρχει ἐνιαία ἀντιμετώπιση τῆς γραφῆς ἐφόσον σὲ ἄλλα ὑπάρχει ἡ παραλλαγή «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*» καὶ σὲ ἄλλα ἡ παραλλαγή «*εἰς Ἱερουσαλήμ*». Στὸ παραδεδομένο κείμενο, ἄλλα καὶ σὲ αὐτὸ πού χρησιμοποιοῦσε ἡ Ἐκκλησία, εἶχε ὀρθῶς διατηρηθεῖ ἡ σωστὴ νοηματικῶς γραφὴ «*ἐξ Ἱερουσαλήμ*». Αὐτὸ ἐπηρέασε καὶ τὶς κριτικὲς ἐκδόσεις πού εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὰ τέλη τοῦ περασμένου, καθὼς καὶ στὶς ἀρχές καὶ τὰ μέσα τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἀντιθέτως οἱ τελευταῖες κριτικὲς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀπὸ τὴν *Deutsche Bibelgesellschaft* καὶ τὴν *United Bible Societies* θεώρησαν ὡς σχετικῶς καλύτερη γραφὴ τὴν γραφὴ «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*», τὴν ὁποία καὶ υἰοθέτησαν στὸ κείμενό τους λαμβάνοντας περισσότερο ὑπ' ὄψιν τους τὰ ἐξωτερικὰ κριτήρια (καλύτερη καὶ ἰσχυρότερη ὑποστήριξη ἀπὸ τὴν χειρόγραφη παράδοση), παρὰ τὰ ἐσωτερικὰ κριτήρια (λογικὴ συνάφεια καὶ ἱστορικὴ συνέχεια τῆς διηγήσεως) τῶν παραλλαγῶν στὴν συγκεκριμένη θέση.

Τελειώνοντας τὴν παρούσα μελέτη καὶ μετὰ τὸν προβληματισμὸ πὸ ἀναπτύξαμε παραπάνω, πιστεύουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ ἡ ἄποψη τῶν συντακτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν δύο μεγάλων κριτικῶν ἐκδόσεων (Novum Testamentum Graece καὶ The Greek New Testament) καὶ νὰ υἱοθετηθεῖ ὡς σωστὴ ἡ γραφὴ «*ὑπέστρεψαν ἐξ Ἱερουσαλήμ*» καὶ νὰ τοποθετηθεῖ στὸν κριτικὸ μηχανισμό ἡ γραφὴ «*ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ*» ἢ ὁποία ναὶ μὲν ἔχει ἰσχυρὴ ὑποστήριξη, δὲν ταιριάζει ὁμῶς στὴν λογικὴ συνέχεια τοῦ κειμένου, γεγονὸς πὸ θὰ πρέπει νὰ παίξει οὐσιαστικὸ ρόλο στὴν τελικὴ ἐκτίμηση γιὰ τὴν ἐπόμενη κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης.